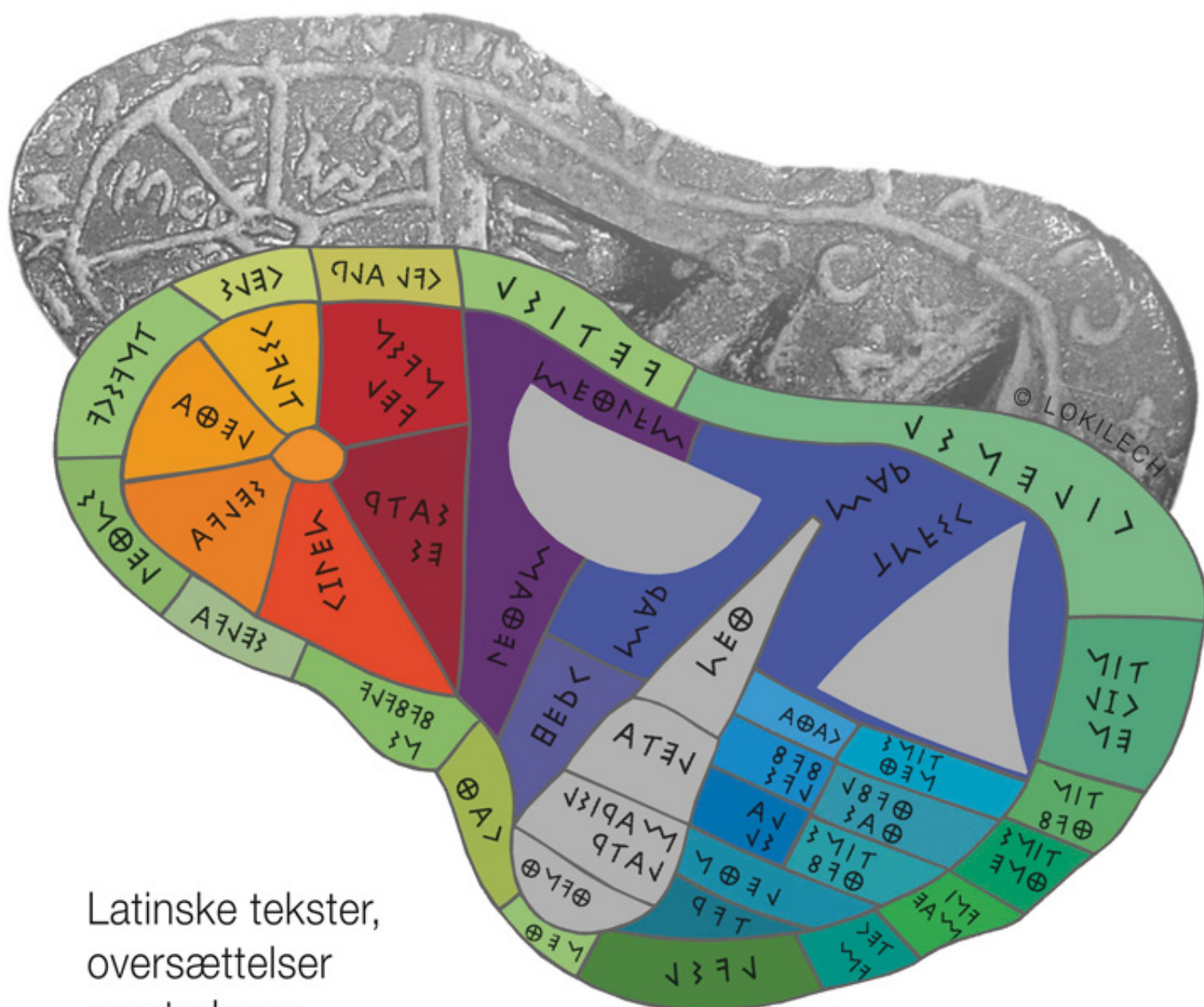

Jens Peter Jensen

RELIGION I ROM

OM KULT OG OFRINGER I DET FØRKRISTNE ROM

Latinske tekster,
oversættelser
samt gloser

Indhold

Diakritiske tegn ved tekstkritisk bearbejdning af indskrifter

Forord

A. Begrebet 'religio' og andre begreber inden for det samme domæne: 'sanctitas, pietas, iustitia, cultus, superstitio, caerimonia'

1. Marcus Tullius Cicero: *De natura deorum* I, 1-4 + 61
2. Marcus Tullius Cicero: *De natura deorum* I, 115-119
3. Marcus Tullius Cicero: *De natura deorum* II, 5
4. Marcus Tullius Cicero: *De natura deorum* II, 71-72
5. Marcus Tullius Cicero: *De natura deorum* III, 5
6. Vetus Testamentum
7. Novum Testamentum
8. Lactantius (Lucius Caecilius Firmianus) *Divinarum Institutionum libri septem*, IV 28, 1-16
9. Aurelius Augustinus: *De vera religione*, cap. 55, par. 108-113
10. Thomas Aquinas: *Summa Theologica*, II, 2, quaestio 81

B. Roms officielle religiøse instanser

11. Titus Livius: *Ab urbe condita*, II, 2, 1 om 'rex sacrificulus, kongeoferpræsten'

12. Aulus Gellius: *Noctes Atticae*, X, 15, 21 om 'rex sacrificulus, kongeoferpræsten'
13. Sextus Pompeius Festus: *De verborum significatu* [198,29-200,4] – F. 318, P. 319, p. 413 (420-422) om 'rex sacrificulus, kongeoferpræsten'
14. Gaius: *Institutiones* I, 112 om 'rex sacrificulus, kongeoferpræsten, flamines maiores og confarreatio-ægteskabet'
15. Maurus Servius Honoratus: *Commentarius in Vergili Aeneida* II, 2 om 'rex sacrificulus, kongeoferpræsten'
16. Aulus Gellius: *Noctes Atticae*, X, 15 om 'flamen Dialis, Jupiters præst'
17. Ambrosius Theodosius Macrobius: *Saturnaliorum libri VII*. III,13, 10-12 om 'præsternes festmåltider'
18. Aulus Gellius: *Noctes Atticae* I, 12 om 'valget til vestalinde'
19. *Vestalinde-indskrift* 'Til ære for Flavia Publicia' – Corpus Inscriptionum Latinarum – CIL VI, 32414
20. Titus Livius: *Ab urbe condita* V, 21, 3 om 'evocatio'
- 20a. Ambrosius Theodosius Macrobius: *Saturnaliorum libri VII*. III, 9, 1-15 om 'evocatio'
21. Titus Livius: *Ab urbe condita* V, 23 om 'triumftog'
22. *Lex coloniae Iuliae Genetivae Ursonensis*, cap. 64, 66, 69 + 70 om 'offentlig administration af de religiøse institutioner'
23. Aulus Gellius: *Noctes Atticae* I, 19 om 'de Sibyllinske bøger'
24. Lactantius (= Caecilius Firmianus): *Epitome divinarum institutionum* V (Div. Inst. Lib. I, cap. 6) om 'Sibyllernes orakelsvar'

25. Caius Suetonius Tranquillus: *De vitis Caesarum: Divus Augustus* 31 om 'de Sibyllinske bøger'
26. *Acta arvalium fratrum* – Corpus Inscriptionum Latinarum – CIL VI, 2041
27. Publius Ovidius Naso: *Fasti* I, 317-391 Agonalia – 9. (januar)
28. Publius Ovidius Naso: *Fasti* II, 267-288 + 381-424 – 15. (februar) Lupercalia-festen
- 28a. Publius Ovidius Naso: *Fasti* II, 381-424
29. Publius Ovidius Naso: *Fasti* V, 621-662 Argei-festen – 14. (maj), F C
30. *Senatusconsultum de Bacchanalibus* 186 f.Kr. om 'forbuddet mod Bacchus-ritualerne' – Bacchanalie-affæren – CIL, I² 2, 581
30. Transskription til klassisk latin
31. CTh. 9.16.1, 1. februar 319 e.Kr.
32. CTh. 9.16.2, 15. maj 319 e.Kr.
33. CTh. 9.16.3, 23. Maj 319 e.Kr.
34. CTh. 9.16.4, 25. januar 357 e.Kr.
35. CTh. 9.16.5, 4. december 357 e.Kr.
36. CTh. 9.16.6, 5. juli 358 e.Kr.
37. CTh. 9.16.7, 9. september 364 e.Kr.
38. CTh. 9.16.9, 29. maj 371 e.Kr.
39. CTh. 9.16.9, 29. maj 371 e.Kr.
40. CTh. 9.16.10, 6. december 371 e.Kr.
41. CTh. 9.16.11, 16. august 389 e.Kr.
42. CTh. 9.16.12, 1. februar 409 e.Kr.
43. Indskrift for senator Caius Cestius Epulo – CIL VI 1374

- 44. Indskrift for senator Vettius Agorius Praetextatus – CIL VI 1779
- 45. Indskrift for brødfabrikant Marcus Vergil(e)ius Eurysaces – CIL I² 1203-1206
- 46. Indskrift for en skomager ved Porta Fontinalis – CIL VI 33914
- 47. Indskrift for en kommunal opmåler – CIL VI 1975
- 48. Indskrift for en privatsekretær af Gens Statilia – CIL VI 6314
- 49. Indskrift for en retorlærer – CIL VI 33904
- 50. Indskrift for en vognstyrer i den blå Circus-væddeløbsklub – CIL VI 10050
- 51. Indskrift for en hestepasser i den røde Circus-væddeløbsklub – CIL VI 10069
- 52. Indskrift for en fremragende skuespillerinde – CIL VI 10106
- 53. Indskrift for en foredragsholder i flaviernes og Trajans tid – CIL VI 10097=33960

C. De lokale og regionale religiøse praksisser

- 54. C. Plinius Secundus Maior, *Naturalis historia*, 28, III-V, 10-21 om 'romernes opfattelse af trylleformularer og bønner'
- 55. *Carmen Arvale* - *Corpus Inscriptionum Latinarum* - CIL VI, 2104, v. 31ff.; I² 2
- 56. Marcus Porcius Cato: *De agri cultura*, LXXXIII om 'offer for oksernes velfærd'
- 57. Marcus Porcius Cato: *De agri cultura*, CXXXI om 'offer før pløjning'
- 58. Marcus Porcius Cato: *De agri cultura*, CXXXII om 'offer til Iuppiter Dapalis, Offermåltidsjupiter'

59. Marcus Porcius Cato: *De agri cultura*, CXXXIV om 'offer til Ceres før høst'
60. Marcus Porcius Cato: *De agri cultura*, CXXXVIII om 'offer til guderne før beskæring af den hellige lund'
61. Marcus Porcius Cato: *De agri cultura*, CXXXX om 'offer før markarbejdet starter'
62. Marcus Porcius Cato: *De agri cultura*, CXXXI om 'ofring af suovetaurilia og vin til Jupiter og Janus'
63. Marcus Porcius Cato: *De agri cultura* CXXXIII om 'husholderskens religiøse pligter'
64. Marcus Porcius Cato: *De agri cultura*, CLX om 'trylleformular ved forvridning'
65. Marcus Terentius Varro: *De lingua Latina*, VII, 6-9 om ''*templum*', augurernes iagttagelsesfelt'
66. Maurus Servius Honoratus: *Commentarius in Vergilii Georgicum* I, 21 om 'påkaldelse af landbrugsguder'
67. Publius Ovidius Naso: *Fasti*, IV, 905-32 om 'Robigalierne' – 25. (april)
68. Forbandelsestavle – *En forbandelse rettet til Typhon Seth fra Rom* 2. – 3. årh. e.Kr. CIL VI, 33899
69. Votivtavle – Corpus Inscriptionum Latinarum CIL VI, 68
70. Votivtavle – Corpus Inscriptionum Latinarum CIL V, 6881
71. L. Scipione C. Laelio coss. [A.U.C. 564 / 190 B.C.]
72. M. Messala C. Livio coss. [A.U.C. 566 / 188 B.C.]
73. Sp. Postumio Albino Q. Marcio Philippo coss. [A.U.C. 568 / 186 B.C.]
74. Q. Fulvio L. Manlio coss. [A.U.C. 575 / 179 B.C.]

75. Q. Aelio Paeto M. Iunio coss. [A.U.C. 587 / 167 B.C.]
76. M. Marcello C. Sulpicio coss. [A.U.C. 588 / 166 B.C.]
77. Ti. Graccho M'. Iuventino coss. [A.U.C. 591 / 163 B.C.]
78. P. Africano C. Livio coss. [A.U.C. 607 / 147 B.C.]
79. Appio Claudio Q. Metello coss. [A.U.C. 611 / 143 B.C.]
80. L. Metello Q. Fabio Maximo coss. [A.U.C. 612 / 142 B.C.]
81. M. Aemilio C. Hostilio Mancino coss. [A.U.C. 617 / 137 B.C.]
82. L. Furio S. Atilio Serrano coss. [A.U.C. 618 / 136 B.C.]
83. P. Africano C. Fulvio coss. [A.U.C. 620 / 134 B.C.]
84. P. Mucio L. Pisone coss. [A.U.C. 621 / 133 B.C.]
85. M. Plautio M. Fulvio coss. [A.U.C. 629 / 125 B.C.]
86. C. Cassio Longino C. Sextio coss. [A.U.C. 630 / 124 B.C.]
87. Cn. Domitio C. Fannio coss. [A.U.C. 632 / 122 B.C.]
88. L. Aurelio Cotta L. Caecilio coss. [A.U.C. 635 / 119 B.C.]
89. L. Caecilio L. Aurelio coss. [A.U.C. 637 / 117 B.C.]
90. Q. Servilio Caepione C. Atilio Serrano coss. [A.U.C. 648 / 106 B.C.]
91. C. Mario C. Flavio coss. [A.U.C. 650 / 104 B.C.]
92. C. Mario Q. Lutatio coss. [A.U.C. 652 / 102 B.C.]
93. C. Mario M'. Aquilio coss. [A.U.C. 653 / 101 B.C.]
94. C. Mario L. Valerio coss. [A.U.C. 654 / 100 B.C.]

- 95. Q. Metello T. Didio coss. [A.U.C. 656 / 98 B.C.]
- 96. L. Crasso Q. Scaevola coss. [A.U.C. 659 / 95 B.C.]
- 97. C. Caelio L. Domitio coss. [A.U.C. 660 / 94 B.C.]
- 98. C. Valerio M. Herennio coss. [A.U.C. 661 / 93 B.C.]
- 99. Cn. Octavio C. Scribonio coss. [A.U.C. 678 / 76 B.C.]
- 100. M. Cicerone C. Antonio coss. [A.U.C. 691 / 63 B.C.]
- 101. D. Iunio L. Murena coss. [A.U.C. 692 / 62 B.C.]
- 102. Quinto Metello L. Afranio coss. [A.U.C. 694 / 60 B.C.]
- 103. L. Paulo C. Marcello coss. [A.U.C. 704 / 50 B.C.]
- 104. M. Lepido Munatio Planco coss. [A.U.C. 712 / 42 B.C.]
- 105. C. Furnio C. Silano coss. [A.U.C. 737 / 17 B.C.]
- 106. Paulo Fabio Q. Aelio coss. [A.U.C. 743 / 11 B.C.]

D. Mysteriereligioner

- 107. Publius Ovidius Naso: *Fasti* IV, 179-292 + 349-372 – 4. (april) om 'Magna Mater-kulten'
- 108. Caius Valerius Catullus: *Carmen LXIII de Berecinthia et Athi* om 'Magna Mater-kulten og Attis'
- 109. Caius Suetonius Tranquillus: *De vitis Caesarum: Divus Vespasianus*, 7 om 'kejserens overnaturlige helbredelsesevner'
- 110. Lucius Apuleius: *Metamorphoseon liber XI*, 22-24 om 'optagelsen i Isis-kulten'
- 111. Arnobius de Sicca: *Adversus nationes* V, 5-7 om 'Magna Mater-kulten, Agdestis og Attis'
- 112. Firmicus Maternus: *De errore profanarum religionum*, cap. 2, 1-3 + 6 om 'dyrkelsen af Isis og

Osiris'

113. Iulius Firmicus Maternus: *De errore profanarum religionum*, 22, 1-3 om 'dyrkelsen af ægyptiske afguder'

114. Publius Cornelius Tacitus: *Historiae* IV, 83-84 om 'dyrkelsen af ægyptiske guder og Pater Dis'

E. Roms holdning til jøderne

115. Flavius Josephus: *Antiquitates Iudaicae* XVI, 6, 2 om 'kejser Augustus' positive behandling af jøderne'

116. Caius Suetonius Tranquillus: *De vitis Caesarum: Divus Tiberius*, 36 om 'kejserens tvangsforanstaltninger over for jøderne'

117. Publius Cornelius Tacitus: *Annales* II, 85 om 'forbud mod kvinders seksuelle udskejelser og mod den ægyptiske og jødiske kult'

118. Publius Cornelius Tacitus: *Historiae* V, 5 om 'jødernes afskyvækkende ritualer'

119. Caius Suetonius Tranquillus: *De vitis Caesarum: Divus Vespasianus*, 8 om 'triumf over jøderne'

120. Aurelius Augustinus: *De civitate Dei* liber VI, 11 om 'Marcus Terentius Varros kritik af jødernes kult og ritualer'

F. Gloser til teksterne

G. Litteraturliste til romersk religion

H. Målangivelser

I. Den romerske kalender

J. Tidstavle: Romersk historie - romersk religion

K. Teksternes forfattere

Diakritiske tegn ved tekstkritisk bearbejdning af indskrifter:

[abc] Udfyldning af lakuner eller af ulæselige bogstaver

(abc) Dechifrering af forkortelser

<abc> Korrektur eller tilføjelse af fejlagtigt udeladte bogstaver

{abc} Fjernelse af bogstaver fra udgiverens side

[[abc]] I antikken fjernede bogstaver (rasur)

Forord

Den foreliggende materialesamling er udsprunget af et par semesters undervisning af studerende på Religionsstudier under Historisk Institut, SDU, og skal dække to behov: dels skal de studerende kunne orientere sig i en latinsk tekst med en dansk oversættelse som hjælpemiddel og kunne anvende de sproglige hjælpemidler, ordbøger og grammatikker, i fornødent omfang, dels skal de kunne analysere og fortolke teksterne i det romerske religiøse domæne ud fra religionsfagets retningslinjer.

Udvalget indeholder religionshistorisk interessante tekster fra ca. 200 f.Kr. til ca. 400 e.Kr. og dækker i så høj grad som muligt de oprindelige religiøse praksisser, ritualer, ofringer og kulthandlinger i Latium og Rom og behandler ikke kristendommens begyndelse og udvikling. Og når titlen på bogen er "*Religion i Rom*" og fx ikke "Romersk religion", skyldes det, at kulthandlinger og ritualer har modtaget inspiration fra lokalområdet, regionen, herunder etruskerne, de romerske provinser og de øvrige stater rundt om Middelhavet. Det er altså en smeltedigel af praksisser, som man møder i sin beskæftigelse med dette emne, og derfor er det svært at klassificere dem som 'romerske'.

Jeg har valgt at inddele teksterne i fem grupper, som jeg håber, viser bredden af emnet sammen med de 120 tekstuddrag, der er nyoversat af mig, undtagen de to Aulus Gellius-tekster I, 12 og X, 15, som jeg takker Aigis for at måtte bringe i Carsten Weber Nielsens oversættelse. Derudover har jeg medtaget ti tekster fra min tidligere publikation "*Religionshistoriske tekster på latin*", Kbh. 2016,

fordi de også passer til denne bogs sigte; det drejer sig om teksterne nr. 23, 30, 55, 56, 64, 65, 67, 71, 72, 73, 94, 106, 110, 112.

En tak skal lyde til mine studerende, der i det sidste år har fulgt min undervisning på Religionsstudier, SDU, og har bidraget med mange nyttige, kritiske og interesserede kommentarer til det foreliggende tekstudvalg. Hvad der måtte være af fejl og mangler, står jeg til ansvar for.

Den foreliggende udgave er 3. udgave; i den er litteraturlisten blevet tilpasset bogens udvalg af emner, og der er blevet foretaget adskillige rettelser af trykfejl samt diverse andre korrekturer.

Odense i august 2019

Jens Peter Jensen

A. Begrebet 'religio' og andre begreber inden for det samme domæne: 'sanctitas, pietas, iustitia, cultus, superstitio, caerimonia'

1. Marcus Tullius Cicero: *De natura deorum* I, 1-4 + 61

[1] Cum multae res in philosophia nequaquam satis adhuc explicatae sint, tum perdifficilis, Brute, quod tu minime ignoras, et perobscura quaestio est de natura deorum, quae et ad cognitionem animi pulcherrima est et ad moderandam religionem necessaria.

...

[2] Velut in hac quaestione plerique, quod maxime veri simile est et quo omnes +sese duce natura venimus, deos esse dixerunt, dubitare se Protagoras, nullos esse omnino Diagoras Melius et Theodorus Cyrenaicus putaverunt.

...

[3] Sunt enim philosophi et fuerunt, qui omnino nullam habere censerent rerum humanarum procurationem deos. Quorum si vera sententia est, quae potest esse pietas, quae sanctitas, quae religio? Haec enim omnia pure atque caste tribuenda deorum numini ita sunt, si animadvertuntur ab is et si est aliquid a deis immortalibus hominum generi

tributum; sin autem dei neque possunt nos iuvare nec volunt nec omnino curant nec, quid agamus, animadvertunt nec est, quod ab is ad hominum vitam permanare possit, quid est, quod ullos deis immortalibus cultus, honores, preces adhibeamus? In specie autem fictae simulationis sicut reliquae virtutes item pietas inesse non potest; cum qua simul sanctitatem et religionem tolli necesse est, quibus sublatis perturbatio vitae sequitur et magna confusio;

[4] atque haut scio, an pietate adversus deos sublata fides etiam et societas generis humani et una excellentissima virtus iustitia tollatur.

...

(Origo: <http://thelatinlibrary.com/cicero/nd1.shtml#1>)

cap. 61:

...

Itaque ego ipse pontifex, qui caerimonias religionesque publicas sanctissime tuendas arbitror, is hoc, quod primum est, esse deos persuaderi mihi non opinione solum, sed etiam ad veritatem plane velim. Multa enim occurrunt, quae conturbent, ut interdum nulli esse videantur.

(Origo: <http://thelatinlibrary.com/cicero/nd1.shtml#61>)

1. Marcus Tullius Cicero: *Om gudernes væsen I, 1-4 + 61*

1. Kære Brutus, da mange ting i filosofien endnu langt fra er tilstrækkeligt udforskede, så er især spørgsmålet om gudernes væsen, hvad du også er helt klar over, særdeles vanskeligt og gådefuldt, et spørgsmål, hvis afklaring er særdeles lykkebringende for sjælens erkendelsesevne og nødvendig for en målrettet gudsdyrkelse.

...

2. For eksempel har de fleste svaret på dette spørgsmål, at guderne eksisterer, et svar, som er mest sandsynligt og som vi alle er nået frem til, når vi lader den naturlige orden lede os, mens Protagoras har ytret tvivl om gudernes eksistens, og Diagoras fra Melos og Theodorus fra Kyrene fuldkommen har benægtet deres eksistens.

...

3. Der har været og er nemlig filosoffer, som mener, at guderne ikke har nogen interesse for menneskelige anliggender overhovedet. Hvis deres anskuelse er rigtig, hvordan kan fromhed, religiøs følelse og gudsdyrkelse så være mulig? For alle disse ting bør kun vises guderne i deres magt og virke i renhed og ubesmittethed, hvis de udødelige guder bemærker dem og har vist menneskeslægten omsorg; men hvis de hverken kan eller vil hjælpe os eller slet ikke bekymrer sig eller bemærker, hvad vi gør, og der ikke er noget, som de kan have indflydelse på i menneskenes liv, er der så overhovedet en grund til at dyrke de udødelige guder, at ære dem og tilbede dem? I

hykleriets skær kan der forekomme lige så lidt fromhed som de øvrige dyder; samtidig med den må nødvendigvis også religiøs følelse og gudsdyrkelse forsvinde, og når det er sket, følger der en voldsom forstyrrelse og forvirring i livet;

4. og jeg ved ikke, om ikke, samtidig med at pligtfølelsen over for guderne er forsvundet, også loyaliteten og menneskehedens fællesskabsfølelse samt den største af alle dyder, retfærdsfølelsen, tilintetgøres.

...

kap. 61:

...

Derfor er jeg personligt og især som ypperstepræst af den opfattelse, at de religiøse procedurer og former for offentlig gudsdyrkelse bør overholdes meget samvittighedsfuldt, og jeg vil tydeligt erklære dette, som er det vigtigste spørgsmål, at jeg er af den faste overbevisning, ikke bare ud fra tro, men også ud fra en realitetsbaseret overvejelse, at guderne eksisterer. Der sker nemlig mange forstyrrende ting, som undertiden kan få mig til at tvivle på, at der er nogen guder til.

2. Marcus Tullius Cicero: *De natura deorum* I, 115-119

[115] "At etiam de sanctitate, de pietate adversus deos libros scripsit Epicurus." At quo modo in his loquitur: Ut [Ti.] Coruncanium aut P. Scaevolam pontifices maximos te audire dicas, non eum, qui sustulerit omnem funditus religionem nec manibus ut Xerses, sed rationibus deorum immortalium templa et aras everterit. Quid est enim, cur deos ab hominibus colendos dicas, cum dei non modo homines non colant, sed omnino nihil curent, nihil agant?

[116] "At est eorum eximia quaedam praestansque natura, ut ea debeat ipsa per se ad se colendam elicere sapientem." An quicquam eximium potest esse in ea natura, quae sua voluptate laetans nihil nec actura sit umquam neque agat neque egerit? Quae porro pietas ei debetur, a quo nihil acceperis, aut quid omnino, cuius nullum meritum sit, ei deberi potest? Est enim pietas iustitia adversum deos; cum quibus quid potest nobis esse iuris, cum homini nulla cum deo sit communitas? Sanctitas autem est scientia colendorum deorum; qui quam ob rem colendi sint, non intellego nullo nec accepto ab his nec sperato bono.

[117] Quid est autem, quod deos veneremur propter admirationem eius naturae, in qua egregium nihil videmus?

Nam superstitione, quod gloriari soletis, facile est liberare, cum sustuleris omnem vim deorum. Nisi forte Diagoram aut Theodorum, qui omnino deos esse negabant, censes superstitiosos esse potuisse; ego ne Protagoram quidem, cui neutrum licuerit, nec esse deos nec non esse. Horum enim sententiae omnium non modo superstitionem tollunt, in qua

inest timor inanis deorum, sed etiam religionem, quae deorum cultu pio continetur.

[118] Quid i, qui dixerunt totam de dis immortalibus opinionem fictam esse ab hominibus sapientibus rei publicae causa, ut, quos ratio non posset, eos ad officium religio duceret, nonne omnem religionem funditus sustulerunt? Quid Prodicus Cius, qui ea, quae prodessent hominum vitae, deorum in numero habita esse dixit, quam tandem religionem reliquit?

2. Marcus Tullius Cicero: *Om gudernes væsen I, 115-119*

115. "Men Epikur skrev også bøger om hellighed og om fromhed over for guderne." Men på hvilken måde taler han i dem: Som om man kunne sige, at man hørte ypperstepræsterne <Tiberius> Coruncanius eller P. Scaevola, ikke ham, som har fjernet al slags religion totalt og ikke fysisk som Xerxes, men ham, som har omstyrtet de udødelige guders templer og andre intellektuelt. Hvorfor skulle der være en grund til at sige, at guderne bør dyrkes af menneskene, når guderne ikke blot ikke dyrker menneskene, men i det hele taget ikke interesserer sig for noget eller foretager sig noget?

116. "Men deres væsen er i en vis forstand enestående og så fortrinligt, at det bør lokke den vise i sig selv til at dyrke det." Men kan der være noget enestående i en natur, som selvglad, som den er, hverken vil gøre noget nogensinde eller gør noget eller har gjort noget? Og hvilken fromhed skylder man den, af hvem man intet har modtaget, eller hvad kan man i det hele taget skyldes den, hvis fortjeneste er lig nul? Fromhed er nemlig retfærdighed over for guderne; hvad kan der for os være af retsgyldighed over for dem, når der ikke eksisterer noget forpligtende fællesskab for mennesket med guden? Og hellighed er videnskaben om dyrkelsen af guder; hvorfor de bør dyrkes, forstår jeg ikke, når jeg hverken har modtaget et gode eller der er stillet mig noget gode i udsigt af dem.

117. Hvad grund er der til at ære guderne på grund af et væsen, som vi ikke kan se noget fremragende i?

For det er let at befri <folk> fra overtro, som I plejer at prale af, <at I gør,> når I har ophævet gudernes totale magt. Medmindre du måske mener, at Diagoras og Theodorus, som fuldstændig benægtede, at guderne var til, har kunnet være overtroiske. Jeg mener, at ikke engang Protagoras har kunnet være det, når ingen af de to muligheder stod klart for ham, nemlig om der er guder til eller ej. For alle disse personers meninger ikke blot ophæver den overtro, i hvilken der bor en tom frygt for guderne, men også den religion, der består i en from dyrkelse af guderne.

118. Hvad med dem, som har sagt, at hele forestillingen om de udødelige guder er blevet opdigtet af kloge mænd for statens skyld, for at religionen kunne lede de mennesker til <at gøre> deres pligt, hvad fornuften ikke kunne få dem til, mon ikke de fuldstændig har fjernet enhver form for gudsdyrkelse?

Hvad med Prodikos fra Keos, som sagde, at de ting, som gavnede menneskenes liv, blev anset for at være guder, hvad er det da for en religion, han har efterladt sig?

[119] Quid, qui aut fortis aut claros aut potentis viros tradunt post mortem ad deos pervenisse eosque esse ipsos, quos nos colere, precari venerarique soleamus, nonne expertes sunt religionum omnium? Quae ratio maxime tractata ab Euhemero est, quem noster et interpretatus est et secutus praeter ceteros Ennius; ab Euhemero autem et mortes et sepulturae demonstrantur deorum; utrum igitur hic confirmasse videtur religionem an penitus totam sustulisse? Omitto Eleusinem sanctam illam et augustam, "Ubi initiantur gentes orarum ultimae", praetereo Samothraciam eaque, quae Lemni "Nocturno aditu occulta coluntur silvestribus saepibus densa"; quibus explicatis ad rationemque revocatis rerum magis natura cognoscitur quam deorum.

(Origo:

<http://www.thelatinlibrary.com/cicero/nd1.shtml#116>)

3. Marcus Tullius Cicero: *De natura deorum* II, 5

...

Itaque et in nostro populo et in ceteris deorum cultus religionumque sanctitates existunt in dies maiores atque meliores; [6]

(Origo: <http://thelatinlibrary.com/cicero/nd2.shtml#5>)

119. Hvad med dem, der fortæller, at enten tapre eller berømte eller mægtige mænd efter deres død er kommet til guderne og at de er de samme, som vi plejer at dyrke, tilbede og ære, mon ikke de er uden andel i al slags former for gudsdyrkelse? Dette forhold er især blevet behandlet af Euhemeros, som frem for andre vores landsmand Ennius både har oversat og fulgt; Euhemeros påviser både gudernes død og begravelser; synes han nu altså at have bekræftet religionen eller totalt at have ophævet den? Jeg undlader at nævne det hellige og ophøjede Eleusis, "hvor de uindviede <myster> fra den yderste af jordens kyster indvies", jeg forbigår Samothrake og de mysterier, der på Lemnos "skjult i nattens mørke dyrkes dybt inde i skovområderne"; når disse ting er forklaret og behandlet på fornuftsmæssig basis, er det snarere naturens væsen der erkendes end gudernes.

3. Marcus Tullius Cicero: *Om gudernes væsen II*, 5

Derfor er både hos vores folk og hos de øvrige folkeslag dyrkelsen af guderne og overholdelsen af de religiøse forpligtelser med tiden blevet mere betydningsfuld og bedre; [6]

4. Marcus Tullius Cicero: *De natura deorum* II, 71-72

[71] Sed tamen is fabulis spretis ac repudiatis deus pertinens per naturam cuiusque rei, per terras Ceres per maria Neptunus alii per alia, poterunt intellegi qui qualesque sint quoque eos nomine consuetudo nuncupaverit. Quos deos et venerari et colere debemus, cultus autem deorum est optumus idemque castissimus atque sanctissimus plenissimusque pietatis, ut eos semper pura integra incorrupta et mente et voce veneremur. non enim philosophi solum verum etiam maiores nostri superstitionem a religione separaverunt.

[72] nam qui totos dies precabantur et immolabant, ut sibi sui liberi superstites essent, superstitiosi sunt appellati, quod nomen patuit postea latius; qui autem omnia quae ad cultum deorum pertinerent diligenter retractarent et tamquam relegerent, [i] sunt dicti religiosi ex relegendo, [tamquam] elegantes ex eligendo, [tamquam] [ex] diligendo diligentes, ex intellegendo intellegentes; his enim in verbis omnibus inest vis legendi eadem quae in religioso. ita factum est in superstitioso et religioso alterum vitii nomen alterum laudis. Ac mihi videor satis et esse deos et quales essent ostendisse.

(Origo: <http://www.thelatinlibrary.com/cicero/nd2.shtml#71>)

5. Marcus Tullius Cicero: *De natura deorum* III, 5

Balbus har fremhævet Cotta som pontifex i afsnittet før.

... quod eo, credo, valebat, ut opiniones, quas a maioribus accepimus de dis immortalibus, sacra, caerimonias religionesque defenderem ...

Cumque omnis populi Romani religio in sacra et in auspicia divisa sit, tertium adiunctum sit, si quid praedictionis causa ex portentis et monstris Sibyllae interpretes haruspicesve monuerunt, harum ego religionum nullam umquam contemnendam putavi mihi que ita persuasi, Romulum auspiciis, Numam sacris constitutis fundamenta iecisse nostrae civitatis, quae numquam profecto sine summa placatione deorum immortalium tanta esse potuisset. [6]

(Origo: <http://thelatinlibrary.com/cicero/nd3.shtml>)

4. Marcus Tullius Cicero: *Om gudernes væsen II*, 71-72

71. Men skønt disse myter er blevet foragtet og afvist, har man alligevel kunnet forstå den gud, der hører til hver tings væsen, Ceres til jorden, Neptun til havet, andre guder til andre ting, og man har kunnet forstå deres identitet, deres kvalitet og det navn, som traditionen har givet dem. Den bedste og tillige reneste og helligste og frommeste dyrkelse af de guder, som vi bør ære og dyrke, består i, at vi altid ærer dem med ren, ubesmittet og ufordærvet tanke og tale. For ikke alene filosoffer, men også vore forfædre har adskilt overtro fra religion.

72. For de, som bad og ofrede hele dagen, for at deres børn kunne overleve dem, blev kaldt overtroiske, hvilket ord senere fik en videre betydning; men de, som omhyggeligt gennemgik og så at sige genlæste alt, hvad der hørte til gudernes dyrkelse, er blevet kaldt religiøse af 'relegere' (genlæse), ligesom elegante af 'eligere' (udvælge), diligentes (liebhavere) af 'diligere' (værdsætte), intelligente af 'intellegere' (forstå); i alle disse ord er der nemlig den samme betydning 'at udvælge', som findes i 'religiøs'. Således opstod i 'superstitiosus' og i 'religiosus' hhv. et ord for det lastefulde og det prisværdige. Og jeg synes at have bevist i tilstrækkelig grad, at guderne er til og af hvad art de er.

5. Marcus Tullius Cicero: *Om gudernes væsen* III, 5

... Hvilket, tror jeg, var af betydning i den hensigt, at jeg skulle forsvare de opfattelser, som vi har modtaget af vore forfædre om de udødelige guder, deres ritualer, ceremonier og former for gudsdyrkelse ...

Og da hele det romerske folks gudsdyrkelse er delt i offerhandlinger og fuglevarsler, og der er tilføjet et tredje element, når Sibyllens fortolkere og indvoldstydere har givet os en eller anden antydning om fremtiden ud fra varsler og jærtegn, har jeg aldrig været af den opfattelse, at nogen af disse former for gudsdyrkelse skulle ringeagtes, men jeg har altid været overbevist om, at Romulus gennem indstiftelsen af fuglevarsler og Numa gennem fastlæggelsen af offerhandlinger<s procedurer> har lagt et solidt fundament for vores stat, som aldrig nogensinde uden den største forsoning af de udødelige guder havde kunnet blive så stor.
[6]

6. Vetus Testamentum

Exodus 12:26:

Et cum dixerint vobis filii vestri: Quae est ista religio?

Exodus 12:43:

Dixitque Dominus ad Moysen et Aaron: Haec est religio Paschae: omnis alienigena non comedet ex eo;

Numeri 19:2:

Ista est religio legis, quam constituit Dominus. Praecipe filiis Israel, ut adducent ad te vaccam rufam aetatis integrae, in qua nulla sit macula, nec portaverit iugum.

(Origo:

http://www.vatican.va/archive/bible/nova_vulgata/documenta/nova-vulgata_vetus-testamentum_lt.html

6. Det Gamle Testamente

2. Mos. 12:26: Og når jeres sønner har spurgt jer: Hvad er dette for et ritual?

2. Mos. 12:43: Og Herren sagde til Moses og Aaron: Dette er ritualet for påskelammet: ingen fremmed må spise af det.

4. Mos. 19:2: Dette er reglen ifølge loven, som Herren har udstedt. Sig til Israels børn, at de skal føre en rød kvie uden fejl og som ikke har båret et åg endnu, til dig.

7. Novum Testamentum

Epistula Iacobi 1:26:

Si quis putat se religiosum esse, non freno circumducens linguam suam, sed seducens cor suum, huius vana est religio.

Epistula Iacobi 1:27:

Religio munda et immaculata apud Deum et Patrem, haec est: visitare pupillos et viduas in tribulatione eorum, et immaculatam se custodire ab hoc saeculo.

(Origo: <https://www.bibliacatolica.com.br/en/neo-vulgata-latina/epistula-iacobi/1/>)

Acta Apostolorum 26:5:

Praescientes me ab initio (si velint testimonium perhibere) quoniam secundum certissimam sectam nostrae religionis vixi pharisaeus.

Ad Colossenses 2:18:

Nemo vos seducat, volens in humilitate, et religione angelorum, quae non vidit ambulans, frustra inflatus sensu carnis suae.

(Origo: *Novum Testamentum Latine* cur. E. Nestle, Stuttgart, 11. Aufl. 1971)

7. Det Ny Testamente

Jak. 1:26: Hvis nogen mener, at han ærer Gud, men ikke tøjler sin tunge og fører sit hjerte på afveje, så er hans respekt for Gud tom.

Jak. 1:27: En ren og uplettet holdning over for Gud og Faderen består i at besøge de forældreløse og enkerne i deres nød og beskytte sig i ubesmittethed mod denne verden.

Apost. Gern. 26:5: For de ved om mig fra tidligere (hvis de da ellers vil aflægge vidnesbyrd om det), at jeg har levet som en farisæer i overensstemmelse med den gruppe, der er mest nøjeregnende med gudsdyrkelsen.

Brevet til Koloss. 2:18: Lad jer ikke forføre af nogen, der hælder til falsk ydmyghed og engledyrkelse og går op i, hvad han ikke har set (= fantasmer), uden grund drevet af sit køds begær.